

SURXONDARYO SHAROITIDA RO'YAN O'SIMLIGINING ISTIQBOLLARI

Panjiyeva Aziza Nodir qizi

Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti talabasi.

Ilmiy rahbar: Turakulov Alimardon Abdusalomovich qxffd(PhD)

Jo'rayeva Vazira Tuychiyevna

Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti

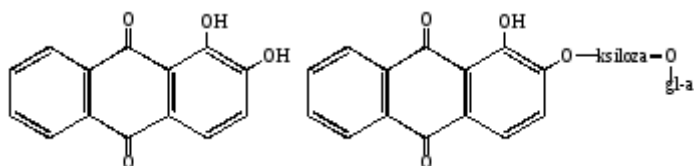
*“O'rmonchilik, dorivor o'simliklar va manzarali bog'dorchilik” kafedrasida
asistenti*

Annotatsiya. Ma'lumki, o'simlik maxsulotlari tarkibida har xir hayotbaxsh vitaminlar, oqsil, karbonsuvlar, efir moylari, shuningdek, organizimning hayoti va faoliyati uchun juda zarur bo'lgan ma'danlar, tuzlar va boshqa muhim biologik faol moddalar mavjud. Bo'yoqdor ro'yan o'simligi ham shunday o'simliklar qatoriga kiradi.

Kalit so'zlar: Bo'yoqdor ro'yan, lansetsimon-tuxumsimon, ro'vaksimon, alizarin, pektin.

Bo'yoqdor ro'yan - *Rubia tinctorum* L. va gruziya ro'yani *Rubia iberica* C. Koch. (*Rubia tinctorum* L. var. *Iberica* Fisch. ex DC) ro'yandoshlar - Rubiceae oilasiga kiradi. Ro'yan turlari ko'p yillik, bo'yi 30-150 sm gacha bo'lgan o't o'simlik. Ildizpoyasi uzun, sudralib o'suvchi, shoxlangan, silindrsimon, yo'g'on, bo'g'inli, ko'p boshli. Poyasi bir nechta, to'rt qirrali, bo'g'inli, sershox va ilmoqli dag'al tuklar bilan qoplangan. Bargi lansetsimon-tuxumsimon, yaltiroq, pastki tomonidagi yo'g'on tomirlari ilmoqli dag'al tuklar bilan qoplangan, juda ham qisqa bandi bilan poyada 4-6 tadan to'p-to'p bo'lib joylashgan. Gullari mayda, yashil-sariq rangli, barg qo'ltig'idan o'sib chiqqan yarim soyabonga to'planib, ro'vaksimon gulto'plarni tashkil etadi. Gulkosachasi aniq bilinmaydi, toj bargi 5 ta, birlashgan, voronkasimon g'ildiraksimon, otaligi 5 ta, onalik tuguni 2 xonali, pastga joylashgan. Mevasi - 1-2 urug'li, sharsimon, oldin qizil, keyinchalik qora rangga aylanuvchi sershira ho'l meva, iyun-avgust oylarida gullaydi, mevasi - avgust-sentyabrda pishadi.

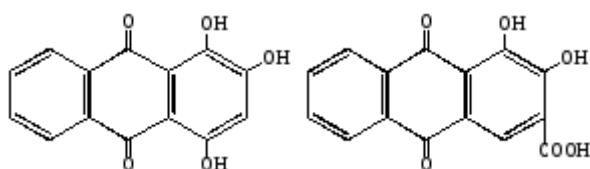
Dorivor preparatlari: Ildizpoya poroshogi- Pulvis Rubiae tinctorum quruq ekstrakt, sistenal - Cystenol tarkibiga kiradi.

Alizarin

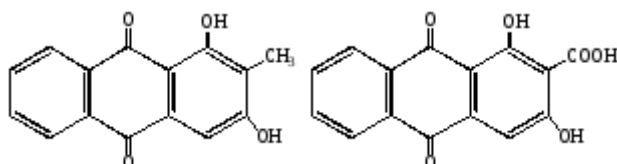
Ruberitrin

kislota

Purpurin

Pseudopurpurin

Rubiadin Munistin va boshqalar

Geografik tarqalishi. Ro‘yanning vatani o‘rta Yer dengiz mamlakatlari. Ukraina, Moldova, Rossiyaning Yevropa qismining janubida, janubi-sharqida, Kavkazda (Ozarbayjon, Gruziya, Armaniston, Dog‘istonda) va o‘rta Osiyoda uchraydi. Asosan ariq bo‘ylarida, butalar orasida, kanallar bo‘yida, dalalarda va bog‘larda o‘sadi. Ro‘yan plantatsiyalarda o‘stiriladi. Mahsulot asosan Dog‘istonda, Ozarbayjonning shimolisharqiy qismida va Chechen-ingushetiya tayyorlanadi.

Mahsulotning tashqi ko‘rinishi. Tayyor mahsulot ildizpoya va ildiz bo‘lakchalaridan iborat. Ildizpoya bo‘lakchalarining yo‘g‘onligi 2-18 mm, ustki tomoni qizg‘ishqo‘ng‘ir rangga bo‘yalgan. Uni ko‘ndalangiga kesganda po‘stloq qavati qizilko‘ng‘ir, yog‘och qismi esa qizil rangda ko‘rinadi. Mahsulotning o‘ziga xos kuchsiz hidi, oldin shirinroq, keyin bir oz burishtiruvchi va achchiqroq mazasi bor. Ildizpoya suvni qo‘ng‘ir-qizil rangga boyaydi.

Mahsulot namligi 13%, umumiy kuli 10%, ro‘yanning boshqa qismlari (poya, barg va boshqalar) 1,5%, organik aralashmalar 1% va mineral aralashmalar 1% dan ko‘p, mahsulot tarkibidagi

antraglikozidlar (glikozid holida birlashganlar) miqdori 3% dan kam boimasligi kerak.

Kimyoviy tarkibi: Ildizpoya tarkibida 5-6% gacha antratsen unumlari (alizarin, ruberitrin kislota, galiozin, purpurin, ksantopurpurin, psevdopurpurin, rubiadin-glyukozid, munistin, lutsidin, iberitsin va boshqalar) bo‘ladi. Ruberitrin kislota glikozid bo‘lib, gidrolizlanganda alizarin aglikoni va primveroza (o‘z navbatida ksiloza va glyukoza qandlardan tashkil topgan) disaxaridiga parchalanadi. Ildizpoyada antratsen unumlaridan tashqari 15% gacha qandlar, pektin modda hamda limon, olma, vino kislotalari bor.

Ishlatilishi: Ro‘yan o‘simligi spazmaletik va siydik haydash hamda buyrak toshlarini (fosfatlarni) yumshatish ta’siriga ega. Shuning uchun uni dorivor preparatlari siydik yo‘llaridagi tosh, buyrakdagi tosh hamda o‘t pufagidagi tosh va podagra kasalliklarini davolashda qo‘llaniladi.

Dorivor preparatlari: Ildizpoya kukuni (poroshogi), quruq ekstrakt (tabletkada hoida chiqariladi). Ildizpoya ekstrakti yuqorida aytib o‘tilgan kasalliklarda qo‘llaniladigan sistenal va boshqa preparatlar tarkibiga kiradi.

Bo‘yoqdor ro‘yan o‘simligini o‘stirish texnologiyasi:

Ro‘yanga ajratilgan dalalar erta kuzda shudgordan oldin har gektar yerga 15-20 tonna organik o‘g‘itlar, superfosfat berib 27-30 sm chuqurlikda haydaladi. Agar o‘simlik yog‘ingarchilik kam bo‘lgan avtomorf tuproqlarda ekilsa yer haydash bilan birga gektariga 20 kg azot va kaliy o‘g‘itini berish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Ro‘yan urug‘idan va ildizpoya qalamchalaridan ham ko‘payadi. Ekishdan oldin urug‘ni stratifikatsiya qilmasa ham bo‘ladi. Erta bahorda haydalgan yerlar borona, mola va kultivatsiya qilinadi. Tuproqning harorati 10-12°C bo‘lganda mart oylarining o‘rtalarida gektariga 13-15 kg urug‘ sarflanadi. Uning ekilish chuqurligi 4-5 sm dan kam bo‘lmasligi lozim. Urug‘ning unuvchanligi 75-80% dan kam bo‘lmasligi kerak. Tuproqning harorati mo‘tadil va namlik etarli bo‘lsa ekilgan urug‘lar 10-12 kunda unib chiqadi. Agar ildizpoya qalamchalardan ko‘paytiriladigan bo‘lsa uning unuvchanlik darajasi 80-90% dan kam bo‘lmasligi kerak, Ildizpoyalar erta bahorda 8-10 sm chuqurlikda ekilishi lozim. Gektariga o‘rtacha 10-12 sentner ildizpoya sarflanadi. o‘simlikning zichligi 1 metrda 10-15 dona. Urug‘ va qalamcha qator oralari 60 sm dan qilib ekilsa, o‘simlik ikkinchi va keyingi yillarda ildizlari yaxshi rivojlanib tuproq yuzasini butunlay qoplanishga sharoit yaratiladi. Ro‘yan o‘simligi birinchi yili 7-8 marta sug‘oriladi, keyingi yillarda sug‘orish soni kamaytiriladi. Birinchi yili o‘simlik oralari yumshatiladi, begona o‘tlardan tozalanadi. Birinchi o‘g‘itlash may va iyun oylarida gektariga 30 kg azot, 20 kg kaliy o‘g‘iti berish bilan amalga oshiriladi. Ikkinchi oziqlantirish avgust oylarida 30 kg azot va 20 kg superfosfat o‘g‘iti berish bilan tamomlanadi. o‘simlikni oziqlantirish sug‘orishdan oldin amalga oshiriladi. Bo‘yoqdor ro‘yanning ikkinchi va uchinchi yillari, dastlabki mevalari ko‘ng‘ir iusga kirganda ularning to‘kib ketishiga yo‘l qo‘ymasdan yig‘ib olinadi. Ildiz va ildizpoyasini kech kuzda yoki erta bahorda plug bilan yerni 30-35 sm ag‘darib tuproqdan tozalab, suvda yuvib va 45-50°C da ildizini sushilkada quritib olinadi. Urug‘lari qo‘lda yoki mexanizmlarda yig‘ib olinadi. Har gektar yerdan o‘rtacha 80- 100 kg urug‘ va 13-14 sentner quruq ildiz yig‘ib olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.V.Belolipov, X.Ch.Buriev, E.B.Juraev, R.Z.Murodov “Yovvoyi holda o‘sovchi dorivor o‘simliklar genafondini saqlash, madaniylashtirish va tabobatda foydalanish”. Toshkent 2020 y.
2. Agroximiya (Pod red. B. A. Yagodina). Moskva, 1982 y.
3. Ahmedov O‘, Ergashev A, Abzalov A, Dorivor o‘simliklar va ularni o‘stirish texnologiyasi ToshDAU nashr taxririya bo‘limi Toshkent 2009 y.

4. Ahmedov O', Ergashev A, Abzalov A, Yulchieva M Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiyasi Toshkent – 2009 y.
5. Berdiev E., Axmedov E.T “Evvoyi va o'rmon dorivor o'simliklari” fani bo'yicha maruza matni. Toshkent- 2016 y.
6. To'xtayev B.Y. Maxkamov T.X. To'laganov A.A. Dorivor va ozikabop o'simliklar plantatsiyalarini tashkil etish va xom-ashesini tayyorlash yoriknoma. Toshkent, 2015 y.
7. Berdiyev E.T. Axmedov E.T. Tabiiy dorivor o'simliklar. Toshkent 2017 y.
8. Berdiyev E.T. Xakimova M.X. Maxmudova G.B. o'rmon dorivor o'simliklari Toshkent 2014 y.
9. Karimov V.A., Shomaxmudov A.SH. Xalq tabobati va ilmi tibda qo'llaniladigan shifobaxsh o'simliklar. - Toshkent, Ibn Sino nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1993 y.
10. Kovaleva N.G. lechenie rasteniyami. M.:meditsina, 1971 y.
11. Murdaxayev Y.M.//O'zbekistonda vatan topgan dorivor o'simliklar. Toshkent. “Fan”. 1993. 39 b.
12. Musayev B.S. o'g'it qo'llash tizimi, Toshkent, 1999. 38 b.
13. Musayev B.S. Agrokimyo, Toshkent, 2001. 139 b.
14. Nabiyev.M.M, Ibragimov.A. Shifobaxsh ne'matlar. Toshkent.”Mehnat”. 1986.
15. Po'latova T.P. Shifobaxsh o'simliklarni asrang va ko'paytiring, Toshken. “Fan” 1982.37-39 b.
16. Pervushkin S.B., Kurkin V.A., Soxina A.A. i dr.// Tez.dokl. II Ros. nats.kong. “Chelovek i lekarstvo”. M., 1995. S243
17. Sklayarevskiy L.Ya. Gubanov I.A. Lekarsvenne rasteniya v btu. -M., 1979 y.
18. Yuldasheva Z.G'. “Qoncho'p o'simligi asosida quruq ekstrakt olish va uni standartlash” magistrlik dissertatsiyasi Toshkent farmatsevtika instituti 2013 y.
19. Xolmatov H.X., Axmedov o'.A. “Farmakognoziya” Toshkent, Ibn Sino nashriyoti, 1995 y.
20. Xolmatov X.X., Qosimov A.I., Dorivor o'simliklar. – Toshkent, Ibn Sino nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1994 y.